

1. רמב"ם, הלכות דעות ג, ג

המנהיג עצמו על פי הרפואה, אם שם על לבו שיהיה כל גופו ואבריו שלמים בלבד ושיהיו לו בנים עושין מלאכתו ועמלין לצורכו אין זו דרך טובה, אלא ישים על לבו שיהא גופו שלם וחזק כדי שתהיה נפשו ישרה לדעת את ה', שאי אפשר שיבין וישתכל בחכמות והוא רעב וחולה או אחד מאבריו כואב, וישים על לבו שיהיה לו בן אולי יהיה חכם וגדול בישראל, נמצא המהלך בדרך זו כל ימיו עובד את ה' תמיד, אפילו בשעה שנושא ונותן ואפילו בשעה שבועל, מפני שמחשבתו בכל כדי שימצא צרכיו עד שיהיה גופו שלם לעבוד את ה', ואפילו בשעה שהוא ישן אם ישן לדעת כדי שתנוח דעתו עליו וינוח גופו כדי שלא יחלה ולא יוכל לעבוד את ה' והוא חולה, נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברוך הוא, ועל ענין זה צוו חכמים ואמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים, והוא שאמר שלמה בחכמתו בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך.

2. במדבר רבה (וילנא) פרשת חקת פרשה יט

זאת חקת התורה וגו' רבי יצחק פתח (קהלת ז) כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. כתיב (מלכים א ה) ויתן אלקים חכמה לשלמה... אמר שלמה על כל אלה עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני.

3. דרשות הר"ן הדרוש השביעי

שכבר ידוע שכונת כל התורה להשיג יראת שמים, ואין התכלית להיותנו משיגי החכמה, כי השגת האדם בחכמה, מעוטה. כבר ראינו מי שנאמר בו (מל"א ה יא) ויחכם מכל האדם, וכשהגיע לפרה אדומה אמר (קהלת ז כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (יומא יד א).

4. רמב"ם, הלכות מעילה ח, ח

ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינה כפי כחו. ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עלה אל יהי קל בעיניו ואל יהרוס לעלות אל ה' פן יפרץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול, בוא וראה כמה החמירה תורה במעילה, ומה אם עצים ואבנים ועפר ואפר כיון שנקרא שם אדון העולם עליהם בדברים בלבד נתקדשו, וכל הנוהג בהן מנהג חול מעל בה' ואפלו היה שונג צריך כפרה, קל וחומר למצוות שחקק לנו הקדוש ברוך הוא אל יבעוט אדם בהן מפני שלא ידע טעמן. ולא יחפה דברים אשר לא כן על ה', ולא יחשב בהן מחשבתו כדברי החול. הרי נאמר בתורה "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל חֻקֵּי יְהוָה כָּל מִשְׁפָּטֵי וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם" (ויקרא יט, לז; כ, כב) אמרו חכמים ליתן שמירה ועשייה לחקים כמשפטים. והעשייה ידועה והיא שיעשה החקים. והשמירה שיזהר בהן ולא ידמה שהן פחותין מן המשפטים. והמשפטים הן המצוות שטעמן גלוי וטובת עשייתן בעולם הזה ידועה, כגון אסור גזל ושפיכת דמים וכבוד אב ואם. והחקים הן המצוות שאין טעמן גלוי. אמרו חכמים חקים שחקקתי לך אין לך רשות להרהר בהן, ויצרו שלאדם נוקפו בהן, ואמות העולם משיבין עליהן, כגון אסור בשר חזיר, ובשר בחלב, ועגלה ערופה, ופרה אדומה, ושעיר המשתלח. וכמה היה דוד המלך מצטער מן המינים והגוים שהיו משיבין על החקים, וכל זמן שהיו רודפין אותו בתשובות השקר שעורכין לפי קוצר דעת האדם, היה מוסיף דבקה בתורה, שנאמר "טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר וְזִדִּים אֲנִי בְּכָל לֵב אֲצַר פְּקוּדֶיךָ" (תהלים קיט, סט). ונאמר שם בענין זה "כָּל מֶצֶד וְחִידָה אֲמוֹנָה שֶׁקֶר וְדַפוּנֵי עֲזָרָנִי" (שם קיט, פו). וכל הקרבנות כולן מכלל החקים הן, אמרו חכמים שאף על עבודת הקרבנות העולם עומד. שבעשיית החקים והמשפטים זוכין הישרים לחיי העולם הבא. והקדימה תורה צויה על החקים, שנאמר "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקֵּי יְהוָה אֶת מִשְׁפָּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם" (ויקרא יח, ה).

5. ברכות לא, ב

"ונתתה לאמתך זרע אנשים", מאי זרע אנשים? אמר רב: גברא בגוברין; ושמואל אמר: זרע שמושח שני אנשים, ומאן אינון – שאול ודוד; ורבי יוחנן אמר: זרע ששקול כשני אנשים, ומאן אינון – משה ואהרן, שנאמר: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו; ורבנן אמרי: זרע אנשים – זרע שמובלע בין אנשים. כי אתא רב דימי, אמר: לא ארוך ולא גוץ, ולא קטן ולא אלם, ולא צחור ולא גיחור, ולא חכם ולא טפש.

כי הנה מתפלל בלעם "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו", ובגמ' (ע"ז כה) דאברהם יצחק ויעקב נקראו ישרים ועליהם נתכוון בלעם שיזכה למות כמותם. נמצא כי ידע בלעם עיקר מעלתן של האבות הקדושים שהיו ישרים, ואכן מעלה זו היא עיקר יסודתו של האדם מראשית בריאתו, ככתוב: "אשר עשה האלקים את האדם ישר", והאבות הגיעו לתכלית שלמות היצירה.

ועל הקב"ה בכבודו ובעצמו נאמר כי "צדיק וישר הוא", וכתוב "טוב וישר ה'", זו מעלתו ית' כביכול. גם התורה הקדושה נקראה כן, דכתי': "כי ישרים דרכי ה'", וכתוב "פקודי ה' ישרים". כי ישרות היא המעלה החשובה והמרכזית שבכל המעלות, וכל המעלות צריכין לה. וכל נטיה קלה מן הישרות, אף אם באה על ידי "חשבונות רבים", גורמת מיתה לעולם, וכמו שאמר הכתוב: "והמה בקשו חשבונות רבים".

וכן אנו מוצאים בחנה, שהתפללה לקב"ה כי יתן לה בן "זרע אנשים" - "לא חכם ולא טפש", והכוונה - לא "חכם" כשלמה שאמר "אני ארבה ולא אסור", שנכלל אף הוא בכלל "ביקוש חשבונות רבים" - חשבונות של חכמה. ו"לא טיפש", דהיינו ישר כאשר עשה האלקים בתחילת יצירתו.

7. עירובין יג, ב

תנא: תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים.

8. פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) קהלת ז, כט

לבר ראה זה מצאתי אשר עשה האלקים את האדם ישר. שנאמר (בראשית ג, כב) הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. תחילה היה כאחד ממלאכי השרת, כיון שניטלה צלעו ממנו לדעת טוב ורע שהיא גרמה לו לאכול מעץ הדעת. אמר ר' ברכיה עשה הקדוש ברוך הוא את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים, לאחר שנים בקשו חשבונות רבים:

9. רמב"ן בראשית ב, ט

והיפה בעיני, כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת, כאשר יעשו השמים וכל צבאם, פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה. ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא "עץ הדעת טוב ורע", כי "הדעת" יאמר בלשוננו על הרצון, כלשונם (פסחים ו א) לא שנו אלא שדעתו לחזור, ושדעתו לפנותו. ובלשון הכתוב (תהלים קמד ג) מה אדם ותדעהו, תחפוץ ותרצה בו, ידעתוך בשם (שמות לג יב), בחרתיך מכל האדם...

והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו המשגל לתאוה, אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו, ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידיים ולא יתבוששו בהם. והנה אחרי אכלו מן העץ היתה בידו הבחירה, וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים, וזו מדה אלקית מצד אחד, ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה:

ואפשר שנתכוון הכתוב לענין הזה כשאמר "אשר עשה האלקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים" (קהלת ז כט). "היושר" שיאחוז דרך אחת ישרה, "והבקשה בחשבונות רבים" שיבקש לו מעשים משתנים בבחירה ממנו.

10. תענית טו, א

אמר רב נחמן בר יצחק: אף אני אומר: לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה, צדיקים - לאורה, וישרים - לשמחה. צדיקים לאורה - דכתיב אור זרע לצדיק, ולישרים שמחה דכתיב - ולישרי לב שמחה.

11. ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק שמות פרשת שקלים

ולעתיד צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם (ברכות י"ז א) היינו אותם שני עטורות כמו שאמרו (שבת פ"ח א) דעתיד להחזירם לנו וקרי לה שמחה שמעולם כי דברי תורה משמחי לב כמו שנאמר (תהלים י"ט, ט) פקודי וגו' וכמו שאמרו בערכין (י"א א) וקרי להו בקרא ישרים רצה לומר שמישרים הלב וכמו שנאמר (תהלים צ"ו, י"א) לישרי לב שמחה וכמו שאמרו בתענית (ט"ז א). וישרת הלב על ידי דברי תורה הוא כאשר נבלע בלב וזהו כשהם עושי דברו כהנ"ל. ועל כן אומרים ישמח משה וגו' כליל תפארת וגו' כי ממנו לא ניטל הכתר דהר סיני ועל כן ישמח. ושם בשבת אמרו דמשה נטל גם להכתרים לישראל וברש"י שם דהוא הקרני הוד ועיין בפרי עין חיים (שער השבת פרק ח') דכליל שבת מחזיר משה הכתרים לישראל ומוזה יורשים התוספות שבת עיין שם ונראה דרצה לומר הנשמה יתירה הנתוספת בשבת שמוכא בזוהר (ח"ב פ"ח ב) דהוא כדוגמא דעלמא דאתי וכן איתא בברכות (נ"ז ב) דהוא אחד מששים לעולם הבא. והיינו מאותן עטורות דעולם הבא הנ"ל ועל ידי זה חוזר ונתנשא ראש כל אחד בשבת: